

**“AUS DER GESCHICHTE LERNEN,
HEIßT SIEGEN LERNEN”**

**Terugblik op de DDR-historiografie
Een literatuuroverzicht**

DOOR

GEORGI VERBEECK

Deze bijdrage geeft een overzicht van de westerse literatuur over de geschiedschrijving in de voormalige DDR.¹ Nog voor het einde van het ‘reëel bestaande socialisme op Duitse bodem’ typeerde de Oostenrijkse historicus van de arbeidersbeweging, Ernst Hanisch, de lijdensweg die vakgenoten dienen te ondergaan, wanneer ze een ernstige poging willen ondernemen om kennis te maken met de geschiedschrijving aan gene zijde van de Elbe:

“Hier heerst een ongenadig links positivisme en een hagiografische verkramptheid, gekoppeld aan een niet aflatende gelijkhebberige onderwijzerstoon. De intellectuele saaiheid van dit soort geschriften maakt de

1. Nog vóór de ‘Wende’ verscheen een door Alexander Fischer (*Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität* in Bonn) en Günther Heydemann (*German Historical Institute* in Londen) geredigeerde bijdragenbundel over diverse aspecten van de DDR-geschiedschrijving: Alexander FISCHER en Günther HEYDEMANN (Ed.), *Geschichtswissenschaft in der DDR*, Dl. I: *Historische Entwicklung, Theoriediskussion und Geschichtsdidaktik*, Berlin, 1988; Dl. II: *Vor- und Frühgeschichte bis Neueste Geschichte*, Berlin, 1990. Een derde deel over de *DDR-Zeitgeschichte* verschijnt later. De bundel bevat, naast nieuwe bijdragen, voor het grootste deel eerder verschenen artikels. Na de ‘Wende’ verschenen vooralsnog twee belangrijke overzichten: Konrad H. JARAUSCH (Ed.), *Zwischen Parteilichkeit und Objektivität. Bilanz der Geschichtswissenschaft der DDR*, Berlin, 1991; Rainer ECKERT, Wolfgang KÜTLER en Gustav SEEBER (Ed.), *Krise - Umbruch - Neubeginn. Eine kritische und selbstkritische Dokumentation der DDR-Geschichtswissenschaft 1989/90*, Stuttgart, 1992.

lectuur ervan tot een ware kruisweg.”²

Ook in de historische wetenschappen heersten bittere ‘querelles allemandes’ tussen Oost en West. Vooral in de Bondsrepubliek werd ‘Clio in het andere Duitsland’ door een argwanende bril bekeken. Ze gold er in feite als een onpersoon, een muze die haar naam eigenlijk onwaardig was en waarmee een gesprek nauwelijks zinvol bleek.³ Ook toen het klimaat vanaf het einde van de jaren zeventig enigszins opklaarde en de DDR-historiografie van westerse zijde op een toenemende belangstelling kon rekenen, bleef de beginnende dialoog getekend door achterdocht en vervreemding.⁴

In de Bondsrepubliek was de studie van de DDR-historiografie steeds sterk ingebed in het ruimere kader van de ‘Deutschlandforschung’, een in andere landen relatief onbekend fenomeen van politiek ondersteunde wetenschapsbedrijvigheid. ‘Deutschlandforschung’ is nu nog een type-voorbeeld van geïntegreerd onderzoek, waarbij een bepaalde geografische ruimte als geheel vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines wordt belicht.⁵ Deze vorm van wetenschapspraktijk is steeds nauw verbonden geweest met de legitimatie van de Bondsrepubliek. Het heeft daarbij steeds de welwillende steun genoten

2. Ernst HANISCH, Art. *Neuere Studien zur Marxismus-Rezeption in der deutschen und österreichischen Arbeiterbewegung*, - *Historische Zeitschrift*, Sonderheft 15, München, 1986, p. 582.

3. Alexander FISCHER en Günther HEYDEMANN (Ed.), *O.c.*, Dl. I, p. XVI.

4. Tilman P. KOOPS, *Die Kritik der westdeutschen Methodendiskussion in der 'Zeitschrift für Geschichtswissenschaft'*, - In: Eberhard JÄCKEL en Ernst WEYMAR (Ed.), *Die Funktion der Geschichte in unserer Zeit*, Stuttgart, 1975, p. 225-237; Georgi VERBEECK, Art. *Geschiedenis tussen Wetenschap en Politiek. De receptie van de 'burgerlijke geschiedschrijving' in de DDR-historiografie*, - *Onze Alma Mater. Driemaandelijks Tijdschrift van de Vlaamse Leergangen te Leuven*, Leuven, 1986, p. 43-53.

5. Voorbeelden: Eckhard JESSE (Ed.), *Bundesrepublik Deutschland und Deutsche Demokratische Republik. Die beiden deutschen Staaten im Vergleich*, Berlin, 1985; Wolfgang R. LANGENBUCHER, Ralf RYBLEWSKI en Bernd WEYERGRAF (Ed.), *Handbuch zur deutsch-deutschen Wirklichkeit. Bundesrepublik Deutschland und Deutsche Demokratische Republik im Kulturvergleich*. Stuttgart, 1988; Werner WEIDENFELD en Hartmut ZIMMERMANN (Ed.), *Deutschland-Handbuch. Eine doppelte Bilanz 1949-1989*, München, 1989.

van het partijpolitieke milieu. 'Duitsland-onderzoek' is daarom een integraal bestanddeel van Duitslands 'politieke cultuur'. Deze context verklaart de manier waarop Westduitse historici gewoon waren tegen de DDR-historiografie aan te kijken. Het geschiedenisbedrijf in de DDR, zo stelden ze steeds weer vast, was het spiegelbeeld van de wereldbeschouwelijke breuklijn die veertig jaar lang door Duitsland was gelopen.

Omgang met het verleden was een onderdeel van wat als de 'deutsche Frage' bekend werd. Historici uit de Bondsrepubliek en daarbuiten konden aanvankelijk niet anders dan de grootst mogelijke scepsis aan de dag te leggen voor de wijze waarop de DDR zich tot Duitslands nationale verleden verhiel.⁶ Vroeger was het gebruikelijk om de historische discontinuïteit tussen de DDR en het nationale erfgoed sterk in de verf te zetten. De 'tweede Duitse staat' werd als een 'Fremdkörper' en een 'zonde tegen de nationale tradities' beschouwd. Er werd over een 'vlucht van de DDR uit de Duitse geschiedenis' gesproken. Soortgelijke omschrijvingen pasten overigens in de volkenrechtelijke 'Alleinvertretungsanspruch' van de Bondsrepubliek tegenover de DDR. Geleidelijk kreeg men oog voor de selectieve aanspraken vanwege de DDR op de progressistische tradities uit de Duitse geschiedenis, wat echter gaandeweg als een geschied-theoretische absurditeit werd bekritiseerd.⁷ Naarmate 'historische

6. Eckart FÖRTSCH, Art. *Historische Traditionen im Systemwettbewerb*, - *Deutsche Studien*, Lüneberg, (= DS) 1980, p. 439-351; Klaus GOEBEL, Art. *Zwei Geschichtsschreibungen und eine deutsche Geschichte? Beispiele der historischen Forschung in der Bundesrepublik und in der DDR*, - *Deutschland-Archiv. Zeitschrift für Fragen der DDR und der Bundesrepublik*, Köln, (= DA) 1976, p. 391-398; Hans LADES, Art. *Zum Verhältnis der Geschichtswissenschaften in beiden deutschen Staaten*, - *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, Stuttgart, (= GWU) 1980, p. 133-148; Ernst NOLTE, Art. *Über das Verhältnis von 'bürgerlicher' und 'marxistischer' Geschichtswissenschaft*, - *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenende Das Parlament*, Bonn, (= APuZg) B31, 1973, p. 10-21; Werner RIESE, Art. *Anmerkungen zur DDR-Geschichtswissenschaft*, - *DS*, 1975, p. 399-402.

7. Volgens een in het Westen vaak gehoorde opvatting zou de DDR zich graag als de erfgenaam van Pruisen en Saksen hebben geprofileerd. In de DDR zouden met andere woorden de 'waarden' van de voormalige deelstaten uit het oude Duitse Rijk

rechten' toenamen en zich tot de totaliteit van het nationale verleden richtten, verscherpte de concurrentiestrijd van beide Duitse staten over het geheel van de historische erfenis heen. Historische aanspraken waren een onderdeel van nationaal-politieke profilering.

Op de onderlinge verhoudingen tussen de historische wetenschappen in beide Duitslanden heeft de Koude Oorlog lange tijd een zware stempel gedrukt. De terughoudendheid ten aanzien van de geschiedschrijving onder het banier van het marxisme-leninisme leek aanvankelijk ook goede redenen te hebben. Met de 'stormloop op de vesting van de burgerlijke wetenschap' in het door de Sovjetunie bezette oosten van Duitsland werden de bruggen naar het traditionele historisch onderzoek in de rest van het land opgeblazen.⁸ De communistische 'Gleichschaltung' en de daarmee gepaard gaande veranderingen in het personeelsbeleid shockeerden de westerse historici diep.⁹ De stalinistische greep op de universiteiten en onderzoekscentra

blijven voortleven zijn. De verruiming van het DDR-geschiedenisbeeld zou dus geïnspireerd geweest zijn door een reflex om het regionale erfgoed – de 'Heimat' – voor zichzelf te reserveren. Zie o.a.: Eckart FÖRTSCH, Art. *Preußen-Bild und historische Traditionen in der DDR*, - DS, 1981, p. 276-289; ID., Art. *Revision des Preußenbildes? Ein neuer wissenschaftlicher Ansatz in der DDR*, - DA, 1979, p. 168-177; Wolfgang GEIERHOS, Art. *Preußen-Renaissance in der Bundesrepublik und der DDR*, - DS, 1981, p. 217-230; Fritz KOPP, Art. *SED. Preußen-Bild*, - DS, 1980, p. 269-282; Michaël STÜMER, Art. *Ein Preußen für die DDR - umstrittenes Erbe*, - GWU, 1982, p. 582-598.

8. Marianne MÜLLER en Egon ERWIN, "...stürmt die Festung Wissenschaft!" *Die Sowjetisierung der mitteldeutschen Universitäten seit 1945*, Berlin, 1953.

9. Nog steeds waardevolle informatie over de aanvangsfase van de DDR-geschiedeniswetenschap bieden: Albrecht TIMM, *Das Fach Geschichte in Forschung und Lehre in der Sowjetischen Besatzungszone Deutschland seit 1945*, Bonn - Berlin, 1957; Alexander FISCHER, Art. *Der Weg zur Gleichschaltung der sowjetzonalen Geschichtswissenschaft 1945-1949*, - *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, München, (= VjZg), 1962, p. 149-177; ID., Art. *Neubeginn in der Geschichtswissenschaft. Zum Verhältnis von 'bürgerlichen' und marxistischen Historikern in der SBZ/DDR nach 1945*, - GWU, 1980, p. 149-158. Zie hierover ook: Günther HEYDEMANN, *Zwischen Diskussion und Konfrontation. Der Neubeginn deutscher Geschichtswissenschaft in der SBZ/DDR 1945-1950*, - In: Christoph COBET (Ed.), *Einführung in Fragen an die Geschichtswissenschaft in Deutschland nach Hitler 1945-1950*, Frankfurt a.M., 1986, p. 12-29; Winfried SCHULZE, *Deutsche Geschichtswissenschaft nach 1945*, München,

resulteerde in een vorm van wetenschapsbeoefening die een afgeleide bleek te zijn van machtspolitieke bekommernissen van de door communisten beheerste *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (SED). Iedere dialoog leek verder zo goed als uitgesloten en als oninteressant afgedaan.¹⁰ Tot ver in de jaren zestig bleef de belangstelling voor de DDR-historiografie ondermaats en beperkte die zich tot een aantal summiere en over het algemeen weinig lovende reportages over een geschiedenisbeoefening in een ideologisch keurslijf. Westerse historici namen vooral de nationaal-patriottische aanspraken van een zich marxistisch noemende historie op de korrel.¹¹

Het mildere klimaat van de jaren zestig bracht hierin geleidelijk verandering. Linkse historici, zoals Reinhard Kühnl of Eike Hennig en in hun spoor de zogenaamde 'school van Marburg', spiegelde zich met name aan Oosteuropese fascisme-theorieën. De meesten ervan overstegen het rigide ideologische referentiekader nauwelijks, maar

1989, p. 183-200; Wolfgang WEBER, *Priester der Klio. Historisch-sozialwissenschaftliche Studien zur Herkunft und Karriere deutscher Historiker und zur Geschichte der Geschichtswissenschaft 1800-1975*, Frankfurt a.M. - Bern - New York, 1984, p. 314-318.

10. Tijdens het Historisch Congres van Trier in 1958 werd de organisatorische breuk voltrokken en ontstond naast het (Westduitse) *Verband der Historiker Deutschlands* de (Oostduitse) *Deutsche Historiker-Gesellschaft*, later: *Gesellschaft der Historiker in der DDR*. Hierover: Hans LADES, *Von Trier bis Wien. Beobachtungen zur Historiographie in Mitteldeutschland*, S.I., 1965; Werner RIESE, *Historiographie in der 'DDR'. Ein Zwischenbericht vom XI. Internationalen Historikerkongreß 1960 bis zum Jahre 1964*, S.I., 1965.

11. Fritz KOPP, *Die Wendung zur 'nationalen Geschichtsschreibung' in der Sowjetzone*, München, 1954; Jürgen von HEHN, *Die Sowjetisierung des Geschichtsbildes in Mitteldeutschland*, Frankfurt a.M., 1954; Max Gustav LANGE, *Wissenschaft im totalitären Staat. Die Wissenschaft der Sowjetischen Besatzungszone auf dem Weg zum 'Stalinismus'*, Stuttgart - Düsseldorf, 1955; Werner RIESE, *Art. Geschichtsbild und Geschichtsbewußtsein in der 'DDR'*, - *DS*, 1965, p. 265-284; Peter R. LÜCKE, *Sowjetzonale Hochschulschriften aus dem Gebiet der Geschichte 1946-1963*, Berlin - Bonn, 1965.

effenden toch de weg voor discussie met het historisch werk uit de DDR.¹² Een belangrijke impuls kwam er van wat één der grondleggers van de naoorlogse Westduitse sociale geschiedschrijving, Theodor Schieder, de 'derde grote *Grundlagenkrise*' in de Duitse historiografie zou noemen.¹³ Reflectie op theoretische en methodologische probleemstellingen, de relatie met andere wetenschappelijke disciplines, maar vooral ook vragen over de betekenis van historische kennis voor het maatschappelijk bewustzijn, kwamen sterk opzetten. Met enige vertraging volgde de Westduitse historiografie internationale trends en kwam in een fase van doorgedreven zelfbevraging terecht. Dit deed ook de belangstelling voor de marxistisch-leninistische geschiedeniswetenschap in de DDR enigszins toenemen. Het waren natuurlijk vooral de propagandistische aanspraken en de sterke theoretisch onderbouwde rol van het historisch bewustzijn in de socialistische maatschappij die in het oog sprongen.¹⁴

12. Tim MASON, Art. *Der antifaschistische Widerstand der Arbeiterbewegung im Spiegel der SED-Historiographie*, - *Das Argument, Zeitschrift für Philosophie und Sozialwissenschaften*, Berlin - Hamburg, 1967, p. 144-153; Bernhard BLANKE, Reimut REICHE en Jürgen WERTH, Art. *Die Faschismus-Theorie der DDR*, - *Das Argument*, 1965, p. 35-48.

13. De zogaaude 'Grundlagenkrisen' in het Duitse denken over geschiedenis vallen samen met wat men gemeenlijk de 'crisis van het Duitse historisme' noemt. Hierin worden gewoonlijk drie fasen onderscheiden: de 'Methodenstreit' rond de eeuwwisseling (Karl Lamprecht); de debatten na de Eerste Wereldoorlog omtrent het historisme als historisch relativisme en zijn politieke en culturele implicaties (Friedrich Meinecke, Ernst Troeltsch); de vernieuwingstendensen sinds de jaren zestig en zeventig en de toenadering tot de sociale wetenschappen.

14. Werner MAIBAUM, *Geschichte und Geschichtsbewußtsein in der DDR*, - In: Peter Christian LUDZ (Ed.), *Wissenschaft und Gesellschaft in der DDR*, München, 1971, p. 187-207; Frank REUTER, *Geschichtsbewußtsein in der DDR. Programm und Aktion*, Köln, 1973; Dieter RIESENBERGER, *Geschichte und Geschichtsbewußtsein in der DDR*, Göttingen, 1973; Eckart FÖRTSCH, *Geschichtswissenschaft*, - In: Hans LADES en Clemens BURRICHTER (Ed.), *Produktivkraft Wissenschaft. Sozialistische Sozialwissenschaften in der DDR*, Hamburg, 1970, p. 93-136; Hans-Georg WOLF, Art. *Geschichtsbild und Geschichtsbewußtsein in der DDR*, - *Politik und Kultur*, Berlin, (= PuK) 1977, 4, p. 54-62; ID. Art. *Sozialistisches Geschichtsbewußtsein und Geschichtswissenschaft in der DDR. Wandlung und Differenzierung seit 1957*, - *GWU*, 1977, p. 65-85; Georgi VERBEBECK, Art. *Geschiedschrijving in der DDR. Tussen ideologie en nationaal bewustzijn*, - *Streven. Cultureel Maatschappelijk Maandblad*, Antwerpen, 1986, p. 247-257.

Het duurde tot 1980 vooraleer een eerste synthese verscheen die een totaalbeeld van de DDR-historiografie bood. Günther Heydemanns proefschrift aan de universiteit van Erlangen-Nürnberg wekte hoge verwachtingen door een studie aan te kondigen waarin de geschiedeniswetenschappen van de Bondsrepubliek en de DDR op een systematische wijze met elkaar zouden vergeleken worden.¹⁵ In werkelijkheid bleef het comparatief perspectief afwezig en werden beide vormen van geschiedschrijving als aparte entiteiten benaderd. Tussen marxistische en niet-marxistische geschiedschrijving was ook volgens Heydemann geen vergelijk mogelijk. Heydemann beperkte zich tot het theoretische raamwerk van de DDR-historiografie en liet de inhoud van het geschiedenisbeeld zo goed als onvermeld.¹⁶ In de lijn van zijn werk publiceerden Christina von Buxhoeveden, Ulrich Neuhäuser-Wespy, Helmut Rumpler, Jörn Rüsen, Hans-Dieter Schütte en anderen verschillende studies over de centrale problemen van de marxistische historische theorievorming of 'Historik':¹⁷ periodise-

15. Günther HEYDEMANN, *Geschichtswissenschaft im geteilten Deutschland. Entwicklungsgeschichte, Organisationsstruktur, Funktionen, Theorie- und Methodenprobleme in der Bundesrepublik Deutschland und in der DDR*, Frankfurt a.M. - Bern - Cirencester, 1980.

16. Günther HEYDEMANN, Art. *Geschichtswissenschaft und Geschichtsverständnis in der DDR seit 1945*, - *APuZg*, B13, 1987, p. 15-26; ID., Art. *Marxistisch-leninistische Zeitgeschichte in der DDR*, - *APuZg*, B36, 1982, p. 17-26; ID., Art. *Relativierung des Dogmas? Zur Entwicklung geschichtswissenschaftlicher Theorie und Methodologie in der DDR seit 1967*, - *GWU*, 1980, p. 159-171; ID., Art. *Der Theorie-Boom in der marxistisch-leninistischen Geschichtswissenschaft der DDR seit 1967. Ursachen, Entwicklungen, Perspektiven*, - *DA*, 1980, p. 260-271.

17. Arnold SYWOTTEK, Art. *'Marxistische Historik': Probleme und Scheinprobleme*, - *Archiv für Sozialgeschichte*, Bonn (= *AfS*), Sonderheft 1, 1974, p. 94-103; Jörn RÜSEN en Zdenek VASICEK, *Geschichtswissenschaft zwischen Ideologie und Fachlichkeit. Zur Entwicklung der Historik in der DDR*, - In: Alexander FISCHER en Günther HEYDEMANN (Ed.), *O.c.*, Dl. I, p. 435-458.

ring,¹⁸ revoluties en 'Gesellschaftsformationen',¹⁹ partijdigheid en objectiviteit,²⁰ geschiedschrijving en politieke legitimatie.²¹

De jonge Heydemann, die tot zijn vertrek naar het *German Historical Institute* in Londen nog in talrijke publikaties verschillende deelaspecten van de DDR-historiografie zou behandelen, gaf meteen een trend aan in het onderzoek en de receptie in het Westen van de geschiedschrijving uit het andere Duitsland. Zijn indringende analyse van vooral theoretische en methodologische vraagstukken uit de marxistisch-leninistische geschiedschrijving hielden zich ver van politieke of ideologische polemiek. Heydemann en anderen trachtten op de eerste plaats de DDR-historiografie op 'eigen waarde' te schatten. Samen met de Bonner Oost-Europa-expert, Alexander

18. Christina von BUXHOEVEDEN, *Geschichtswissenschaft und Politik in der DDR. Das Problem der Periodisierung*, Köln, 1980. Verkort in: ID. en Mechthild LINDEMANN, *Das Problem der Periodisierung in der Geschichtswissenschaft der DDR*, - In: Alexander FISCHER en Günther HEYDEMANN (Ed.), *O.c.*, Dl. I, p. 363-394.

19. Klaus NAUMANN, *Ökonomische Gesellschaftsformation und historische Formationsanalyse*, Köln, 1983; Helmut RUMPLER, Art. *Revolutionsgeschichtsforschung in der DDR*, - *GWU*, 1980, p. 178-187.

20. Helmut RUMPLER, Art. *Die politische Funktion der Geschichtswissenschaft in der DDR*, - *PuK*, 1978, 6, p. 3-14; ID., *Parteilichkeit und Objektivität als Theorie-Problem der DDR*. In: Reinhart KOSELLECK, Wolfgang MOMMSEN, Jörn RÜSEN (Ed.), *Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik*, Dl. I: *Objektivität und Parteilichkeit*, München, 1977, p. 228-262; Jürgen KOCKA, *Parteilichkeit in der DDR-marxistischen Geschichtswissenschaft. Einige Thesen*, In: *O.c.*, p. 263-269; ID., Art. *Zum Problem von Objektivität und Parteilichkeit. Bemerkungen im Anschluß an die Analysen von Helmut Rumppler und Helga Grebing*, - *PuK*, 1978, 6, p. 37-47; Werner RIESE, Art. *Der Parteiauftrag für die Geschichtswissenschaft der DDR, Funktion und Realisierung*, - *PuK*, 1979, 2, p. 40-50; Heinz-Dieter KITTSTEINER, Art. *Bewußtseinsbildung, Parteilichkeit, dialektischer und historischer Materialismus. Zu einigen Kategorien der marxistisch-leninistischen Geschichtsmethodologie*, - *Internationale Wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, Berlin, (= *IWK*) 1974, p. 408-430; Georgi VERBEECK, Art. *Objectieve geschiedschrijving ter discussie. Een dialoog met het partijdigheidsprincipe in de DDR-geschiedeniswetenschap*, - *Theoretische Geschiedenis. Historiography and Theory*, Amsterdam, 1986, p. 17-29.

21. Hans-Dieter SCHÜTTE, *Zeitgeschichte und Politik. Deutschland- und blockpolitische Perspektiven der SED in den Konzeptionen marxistisch-leninistischer Zeitgeschichte*, Bonn, 1985.

Fischer, stelde hij later een overzicht samen van verschillende deelaspecten uit de 'tweede Duitse geschiedschrijving'.²² Ook de grondige studie van Christina von Buxhoeveden, gegroeid uit haar lijvig proefschrift van 1979, lag in die lijn. Jörn Rüsen, deskundige op het vlak van de theoretische geschiedenis aan de *Ruhr-Universität* van Bochum, legde zich in dezelfde geest toe op een analyse van de marxistische 'Historik'.

Vanaf het begin van de jaren tachtig verwerfde de 'andere Duitse geschiedschrijving' ook in ruimere kring enige bekendheid. Wat ogenschijnlijk een plotse herontdekking was van het Pruisisch-Duitse verleden en de 'rehabilitatie' van enkele grote historische personaliteiten, zoals Martin Luther,²³ Frederik II²⁴ en Otto von Bismarck²⁵ zorgden in het Westen voor een publicitaire sensatie. De versterkte greep op het nationale verleden en de daaraan gekoppelde politiek-ideologische aanspraken werden in de Bondsrepubliek met een steeds grotere belangstelling gevolgd.²⁶ Met name Ulrich Neuhäuser-Wespy van het *Institut für Wissenschaft und Gesellschaft* (IWG) in Erlangen-Nürnberg bracht die nationale ambities in verband met de 'Deutschlandpolitik' van de SED sinds de politieke machtswisseling van 1971/72.²⁷ Het IWG dat als een belangrijk

22. Cfr. voetnoot 1.

23. Hartmut LEHMANN, Art. *Die 15 Thesen der SED über Martin Luther*, - *GWU*, 1983, p. 722-738.

24. Michaël STÜRMER, Art. *Ein Preußen für die DDR - unstrittenes Erbe*, - *GWU*, 1982, p. 582-598.

25. Rudolf AUGSTEIN, Art. *'Nicht umsonst regiert man die Welt'*. *Das Bismarck-Bild des DDR-Historikers Ernst Engelberg*, - *Der Spiegel*, Hamburg, 1985, 36.

26. Eberhard KUHRT en Henning VON LÖWIS (Ed.), *Griff nach der deutschen Geschichte. Erbeaneignung und Traditionspflege in der DDR*, Paderborn, 1988.

27. Ulrich NEUHÄUSER-WESPY, Art. *Die SED und die deutsche Geschichte*, - *DA*, Sonderheft, 1987, p. 98-111; ID., Art. *Die SED und die Historie. Probleme und Aspekte der gegenwärtigen Umorientierung in der Geschichtswissenschaft der DDR*, - *APuZg*, B41, 1976, p. 30-41; ID., Art. *Geschichtsbewußtsein als Integrationsfaktor. Über das neue Verhältnis der SED zur deutschen Geschichte*, - *DS*, 1987, p. 169-178; ID., Art. *Neue Tendenzen in der Geschichtswissenschaft der DDR*, - *DA*, 1975, p. 393-400; ID., *Von der Urgesellschaft bis zur SED. Anmerkungen zur 'Nationalgeschichte der DDR'*, - *DA*, 1983, p. 145-152; ID., Art. *Zur Neuorientierung der*

interdisciplinair onderzoekscentrum fungeert waarop ook de Bondsregering voor haar 'Ostpolitik' een beroep kon doen, wees steeds als één der eersten op de verschuivingen binnen het wetenschapsbeleid in de DDR. Neuhäuser-Wespy, die binnen het IWG de historiografische ontwikkelingen in de DDR op de voet volgde, registreerde in talrijke bijdragen de vaak subtiele koerswijzigingen. In de jaren tachtig trad trouwens een lichte ontspanning in het klimaat op, doordat het DDR-geschiedenisbeeld aanzienlijk werd verruimd en er geleidelijk afstand werd genomen van de oude eenzijdige en selectieve aanpak. Verbaasd en geïrriteerd stelden Bondsrepublikeinse historici de 'terugkeer naar de Duitse Natie' in de DDR vast.²⁸

Het sterk gestegen aanbod van studies over theoretische en methodologische aspecten van de DDR-historiografie deed het feit uit het oog verliezen dat er nog steeds weinig informatie ter beschikking stond over de inhoudelijke aspecten van deze vorm van geschiedschrijving. Een totaalbeeld van het concrete 'Geschichtsbild' als zodanig bleef vooralsnog uit. De dialoog werd op gang gebracht door historici die, meestal vanuit hun eigen specialisme, bepaalde deelaspecten van het DDR-geschiedenisbeeld belichtten. Principiële verschillen en mogelijke gelijkenissen tussen marxistische en niet-marxistische geschiedschrijving konden op die manier beter worden afgewogen. Het lag in de lijn van de verwachtingen dat vooral de 'knooppunten' uit het nationale verleden discussiestof boden, zoals de reformatie, de Pruisische hervormingen, staats- en natievorming, imperialisme en de twee wereldoorlogen.

DDR-Geschichtswissenschaft seit 1971, - GWU, 1980, p. 172-177.

28. Karl-Ernst JEISMANN, Art. *Die Einheit der Nation im Geschichtsbild der DDR*, - *APuZg*, B32-33, 1983, p. 3-16; Bernd RIEBAU, Art. *Geschichtswissenschaft und Nationale Frage in der Ära Honecker*, - *DA*, 1989, p. 533-542; Johannes KUPPE, Art. *Die Geschichtsschreibung der SED im Umbruch*, - *DA*, 1985, p. 278-294.

Belangrijk in het historische zelfbeeld van beide Duitse staten waren de reformatie en de 'vroeg-burgerlijke revolutie',²⁹ alsook de hoofdrolspelers hiervan: Martin Luther³⁰ en Thomas Müntzer.³¹ De 'Preußen-Welle' rond 1980 deed de interesse toenemen voor de wijze waarop de DDR haar 'Pruisisch erfgoed' trachtte veilig te stellen³² en vooral Frederik II (letterlijk) terug op zijn troon plaatste.³³ Een

29. Josef FOSCHEPOTH, *Reformation und Bauernkrieg im Geschichtsbild der DDR*, Berlin, 1976; Thomas NIPPERDEY, *Die Reformation als Problem der marxistischen Geschichtswissenschaft*, - In: Dietrich GEYER (Ed.), *Wissenschaft in kommunistischen Ländern*, Tübingen, 1967, p. 228-258; Werner RIESE, Art. *Die Reformation in der Historiographie der DDR*, - *DS*, 1969, p. 202-220; Rainer WOHLFEIL (Ed.), *Der Bauernkrieg 1524/25. Bauernkrieg und Reformation*, München, 1975; ID. (Ed.), *Reformation oder frühbürgerliche Revolution*, München, 1972; Georgi VERBEECK, Art. *De scheiding der Nederlanden in de DDR-historiografie*, - *De Leiegouw. Driemaandelijks Tijdschrift van de Leiegouw*, Kortrijk, 1986, p. 443-454.

30. Hans-Gerhard KOCH, *Luthers Reformation in kommunistischer Sicht*, Stuttgart, 1967; Hartmut LEHMANN, Art. *Die 15 Thesen der SED über Martin Luther*, - *GWU*, 1983, p. 722-738; Rainer WOHLFEIL, *Das wissenschaftliche Lutherbild der Gegenwart in der Bundesrepublik Deutschland und in der Deutschen Demokratischen Republik. Ein Vergleich*, Hannover, 1982.

31. Hans Joachim BERBIG, Art. *Thomas Müntzer in der Geschichtswissenschaft der DDR*, - *GWU*, 1976, p. 211-222; Winfried SCHULZE, *Unterschiede und Gemeinsamkeiten zwischen marxistischer und nichtmarxistischer Müntzerforschung*, - In: Reinhart KOSELLECK, Wolfgang J. MOMMSEN en Jörn RÜSEN (Ed.), *Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik*, Dl. I: *Objektivität und Parteilichkeit*, München, 1977, p. 199-211.

32. Klaus DEPPERMAN, Art. *Der preußische Absolutismus und der Adel. Eine Auseinandersetzung mit der marxistischen Absolutismustheorie*, - *Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für historische Sozialwissenschaften*, Göttingen, (= GG) 1982, p. 583-553; Eckart FÖRTSCH, Art. *Preußen-Bild und historische Traditionen in der DDR*, - *DS*, 1981, p. 276-290; ID., Art. *Revision des Preußenbildes? Ein neuer wissenschaftlicher Ansatz in der DDR*, - *DA*, 1979, p. 168-180; Wolfgang GEIERHOS, Art. *Preußen-Renaissance in der Bundesrepublik und der DDR*, - *DS*, 1981, p. 217-230; Fritz KOPP, Art. *SED. Preußen-Bild*, - *DS*, 1980, p. 269-270; Michaël STÜRMER, Art. *Ein Preußen für die DDR - umstrittenes Erbe*, - *GWU*, 1982, p. 582-598.

33. Peter MEYERS, *Friedrich II. von Preußen im Geschichtsbild der SBZ/DDR. Ein Beitrag zur Geschichte der Geschichtswissenschaft und des Geschichtsunterrichts in der SBZ/DDR*, Braunschweig, 1983; Gustavo CORNI, Art. *Agricoltura tardi-feudale e stato assoluto in Prussia nella ricerca storica della DDR*, - *Annali dell'istituto storico italo-germanico in Trento. Jahrbuch des italienisch-deutschen historischen Instituts in Trient*, Bologna, 1979, p. 425-456.

zelfde fenomeen kon men vaststellen met betrekking tot de rol van de 19e-eeuwse Duitse bourgeoisie.³⁴ De verbazing was groot toen zelfs het reactionaire Pruisische 'Junkertum' hierop geen uitzondering scheen te vormen en met name de promotor van de conservatieve 'Revolution von oben' en de stichter van de Duitse eenheidsstaat, Otto Fürst von Bismarck, geruisloos in het DDR-geschiedenisbeeld geïntegreerd kon worden.³⁵ Ruime belangstelling was er ook naar het marxistisch beeld van de Novemberrevolutie en de 'raden'-beweging van 1918/19 gegaan.³⁶ Tenslotte waren er de verschillende bijdragen van BRD-historici die, meestal vanuit hun eigen specifiek vakgebied, deelaspecten of subdisciplines in de DDR-geschiedeniswetenschap

34. Günther HEYDEMANN, *Napoleontische Fremdherrschaft, Befreiungskriege und Anfänge der deutschen Burschenschaft bis 1818 im Urteil der Geschichtswissenschaft der DDR, - Darstellungen und Quellen zur Geschichte der deutschen Einheitsbewegung im neunzehnten und zwanzigsten Jahrhundert*, Heidelberg, 1978, p. 7-104; Karl Heinz SCHÄFER, *Art. 1813: Die Freiheitskriege in der Sicht der marxistischen Geschichtsschreibung der DDR*, - *GWU*, 1970, p. 2-21; Johannes SCHRADI, *Die DDR-Geschichtswissenschaft und das bürgerliche Erbe. Das deutsche Bürgertum und die Revolution von 1848 im sozialistischen Geschichtsverständnis*, Frankfurt a.M. - Bern - Cirencester, 1984; Heiner WILHARM, *Politik und Geschichte. Jakobinismusforschung in Deutschland*, Dl. I: *DDR*, Frankfurt a.M. - Bern - New York, 1984.

35. Peter ALTER, *Bismarck in der Geschichtsschreibung der DDR*, - In: Alexander FISCHER en Günther HEYDEMANN (Ed.), *O.c.*, Dl. II, p. 655-670; Hartmut KÖNIG, *Bismarck als Reichskanzler. Seine Beurteilung in der sowjetischen und der DDR-Geschichtsschreibung*, Köln - Wien, 1978.

36. Horst DÄHNE, *Art. Die lokale und regionale Revolutions- und Rätebewegung 1918/19 in der DDR-Geschichtsschreibung*, - *AfS*, 1975, p. 452-470; Alexander DECKER, *Art. Die Novemberrevolution und die Geschichtswissenschaft der DDR*, - *IWK*, 1974, p. 269-299; Helga GREBING, *Art. Die Novemberrevolution und die Auseinandersetzung der Arbeiterbewegung mit dem Faschismus in der Sicht der DDR-Historiographie*, - *PuK*, 1978, 6, p. 15-36; Hermann WEBER, *Art. Die Novemberrevolution und die SED. Die Diskussionen der SED-Historiker über den Charakter der Novemberrevolution 1918*, - *SBZ-Archiv*, Köln, 1962, p. 321-335; Lutz WINCKLER, *Art. Die Novemberrevolution in der Geschichtsschreibung der DDR*, - *GWU*, 1970, p. 216-234; Rüdiger SCHÜTZ, *Art. Proletarischer Klassenkampf und bürgerliche Revolution. Zur Beurteilung der deutschen Novemberrevolution in der marxistisch-leninistischen Geschichtswissenschaft*, - *Saeculum. Jahrbuch für Universalgeschichte*, München, 1979, p. 22-44.

belichtten: sociaal-economische geschiedschrijving,³⁷ Oost-Europakunde,³⁸ geschiedenisonderwijs, museumkunde en hulpwetenschappen.³⁹

Van de merkbaar gestegen belangstelling voor de DDR-historiografie in het Westen bleef het historisch fascisme-onderzoek grotendeels uitgezonderd. Westerse studies over het fascisme-beeld in de DDR bleven schaars.⁴⁰ Van de relatieve onbevangenheid die DDR-historici in toenemende mate aan de dag legden, was plots veel minder

37. Hans Dieter HELLIGE, Art. *Grundlinien der Technikgeschichtsschreibung in der DDR*, - GG, 1978, p. 272-287; Carl-Ludwig HOLTFRERICH, Art. *Zur Position und Entwicklung der Wirtschaftsgeschichte in der DDR seit 1960. Das 'Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte'*, - GG, 1982, p. 145-153; Jürgen KOCKA, Art. *Zur jüngeren marxistischen Sozialgeschichte*, - *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Sonderheft 16, Köln, 1972, p. 37-47.

38. Manfred HELLMANN (Ed.), *Osteuropa in der historischen Forschung der DDR*, 2 dln., Düsseldorf, 1972.

39. Dieter RIESENBERGER, *Geschichte und Geschichtsbewußtsein in der DDR*, Göttingen, 1973; ID., *Entwicklung und Bedeutung der Geschichtsmuseen in der DDR*, - In: ID. en Max TAUCH (Ed.), *Geschichtsmuseen und Geschichtsunterricht. Analysen und Konzepte aus der Bundesrepublik Deutschland und der DDR*, Düsseldorf, 1980, p. 9-39; Gerhard SCHNEIDER, *Geschichtsmuseen und Geschichtsunterricht in der DDR*, - In: Alexander FISCHER en Günther HEYDEMANN (Ed.), *O.c.*, Dl. I, p. 459-478; Hans-Dieter SCHMID, *Die marxistisch-leninistische Geschichtswissenschaft und der Geschichtsunterricht in der DDR*, - In: *O.c.*, Dl. I, p. 435-458.

40. Andreas DORPALEN, Art. *Weimar Republic and Nazi Era in East German Perspective*, - *Central European History*, Atlanta, 1978, p. 211-230; Hans-Ulrich THAMER, Art. *Nationalsozialismus und Faschismus in der DDR-Historiographie*, - *APuZg*, B13, 1987, p. 27-37; Sonia COMBE, Art. *Mémoire collective et histoire officielle. Le passé nazi en RDA*, - *Esprit*, Paris, 1987, octobre, p. 36-49; Karl Christian LAMMERS, Art. *Historievidenskaben i DDR. Eksemplificeret ved fascisme-forskningen*, - *Historisk Tidsskrift*, Kopenhagen, 1984, p. 217-237; Konrad KWIET, Art. *Historians of the German Democratic Republic on Antisemitism and Persecution*, - *Year Book of the Leo Baeck Institute*, New York - London - Jerusalem, 1976, p. 173-198; Marc SILBERMAN, Art. *Writing What - for Whom? 'Vergangenheitsbewältigung' in GDR Literature*, - *German Studies Review*, Tempe, (= GSR) 1987, p. 527-538; Erhard LUCAS, Art. *Die Widerstandsbewegung gegen den Kapp-Putsch in der DDR-Historiographie*, - *IWK*, 1973, p. 72-79. Volstrekt verouderd zijn: Ulrich HANSEN, *Die Vorgeschichte des Zweiten Weltkrieges in kommunistischer Sicht*, Bonn - Berlin, 1965; Reinhart BECK, *Die Geschichte der Weimarer Republik im Spiegel der sowjetzonalen Geschichtsschreibung*, Bonn - Berlin, 1966. Sympathiserend met het SED-standpunt: Bernd KRÖPELIN, *Entwicklung und Struktur einer Theorie über den deutschen Faschismus in der Geschichtswissenschaft der DDR*, Marburg, 1982.

te merken wanneer het de 'schaduwzijden' van het Duitse verleden betrof: het democratisch deficit van de autoritaire *Obrigkeitsstaat*, het fiasco van de Weimarrepubliek, het Derde Rijk en de 'nationale' verantwoordelijkheid voor twee wereldoorlogen.⁴¹ Westerse historici meenden goede redenen te hebben om het fascisme-onderzoek in de DDR als een van de laatste bastions van ideologisch dogmatisme te beschouwen waarop de onmiskenbare vernieuwingstendensen van het laatste decennium geen vat schenen te hebben. Ongetwijfeld vormde de perceptie van het Derde Rijk een centraal gegeven in de politiek-ideologische legitimatie van de 'tweede Duitse staat'. Dit kon alleen maar de 'verharding' in de beeldvorming in de hand werken en deed over het algemeen de bereidheid afnemen om nieuwe wegen te bewandelen. Dit spoorde westerse historici niet aan om het fascisme-onderzoek in de DDR ernstig te nemen.

In 1985 verscheen het eerste systematisch overzicht van de wijze waarop de Duitse geschiedenis door de DDR-historiografie in beeld werd gebracht.⁴² Andreas Dorpalen, een uit nazi-Duitsland naar de Verenigde Staten geëmigreerde historicus, overleefde de afwerking niet van wat zijn opus magnum had moeten worden. Dorpalen doceerde vanaf 1958 tot aan zijn dood in 1982 aan de *Ohio State University* in Columbus. Zijn werk droeg de stempel van het klassieke Duitse historisme waarin de klemtoon op de politiek-staatkundige geschiedenis lag, zoals bleek uit zijn boeken over Haushofer, von Treitschke en Hindenburg. Postuum verscheen zijn synthese die een totaalbeeld moest bieden van de DDR-geschiedschrijving met betrekking tot de Duitse geschiedenis. Toch werd Dorpalens werk niet op onverdeeld enthousiasme onthaald. Critici wezen op het feit dat hij zich blind had gestaard op de afhankelijkheidsrelatie tussen partij en geschiedenis-wetenschap. Over de inhoudelijke waarde van deze vorm van geschiedschrijving liet hij overigens geen enkele twijfel bestaan. In

41. Georgi VERBEECK, *Geschiedschrijving en politieke cultuur. 'De weg naar het fascisme' in het DDR-geschiedenisbeeld*, Leuven - Amersfoort, 1992.

42. Andreas DORPALEN, *German History in Marxist Perspective. The East German Approach*, Detroit, 1985.

zijn historiografie-kritische analyse betrok Dorpalen weliswaar voortdurend westerse onderzoeksresultaten, die hij als referentiepunt gebruikte, maar in een evenwichtige vergelijking tussen verschillende historiografische modellen was hij niet echt geïnteresseerd. Dorpalens studie over de DDR-historiografie was vooral een afspiegeling van zijn eigen licht verouderde, aan het Duitse historisme ontleende aanpak. Zijn analyse bleef feitelijk beperkt tot de geschiedschrijving van politiek, partij en staat in de DDR. Pogingen van een jongere garde Oostduitse historici om hun discipline methodologisch en thematisch te verruimen door nieuwe paden te bewandelen, bijvoorbeeld die van de sociale en culturele geschiedschrijving, hadden nauwelijks zijn aandacht getrokken.

Anders dan Andreas Dorpalen heeft met name Georg G. Iggers (*State University of New York, Buffalo*) in verschillende bijdragen oog gehad voor nieuwere trends binnen de DDR-historiografie.⁴³ Iggers behoort samen met Andreas Dorpalen tot de invloedrijke generatie emigranten-historici in de Verenigde Staten, maar gaf er anders dan deze laatste een sterke impuls aan de kritische Angelsaksische 'German Studies'. In *The German Conception of History* (Middletown, 1968) ontleedde hij het historisme als de culturele variant van de nefaste Duitse 'Sonderweg'. Samen met andere Duits-Amerikaanse historici als Georg L. Mosse, Fritz, Hajo Holborn, Hans Kohn, Helmuth Plessner en Leonhard Krieger had Iggers een belangrijk aandeel in het onderzoek naar de oorzaken van het nationaal-socialisme en de intellectuele voedingsbodem voor Duitslands catastrofale afzondering van West-Europa. Sindsdien kan hij beschouwd worden als een internationale autoriteit op het vlak van de moderne Duitse geschiedschrijving sinds de Verlichting. Meer dan andere waarnemers in het Westen vestigde Iggers de aandacht op een kleine schare DDR-historici

43. Georg G. IGGERS, Art. *Einige Aspekte neuer Arbeiten in der DDR über die neuere Deutsche Geschichte*, - *GG*, 1988, p. 542-557. Een licht gewijzigde versie: ID., Art. *New Directions in Historical Studies in the German Democratic Republic*, - *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, Middletown, 1989, p. 59-77.

die reeds lang vóór de val van de Berlijnse muur aansluiting zochten bij nieuwere trends in het historisch onderzoek. Iggers wees in het bijzonder op de latente spanning tussen een conventionele, op partij en staat gerichte politieke geschiedschrijving enerzijds en de toenaderingspogingen tot de 'Sozialgeschichte' anderzijds. Nieuwlichters in de DDR-historiografie kregen van hem een plaats toebedeeld op het internationale forum van de hedendaagse geschiedschrijving.

Georg G. Iggers wees op de pioniersrol die een jongere generatie sociaal-historici in de DDR speelde.⁴⁴ In het gezelschap van een grijze eminentie als Jürgen Kuczynski zijn dat bijvoorbeeld Hartmut Zwahr, Susanne Schötz, Hartmut Harnisch, Jan Peters, Helga Schultz en Sigrid Jacobeit. Allen toonden ze aan in hoeverre, vooral in de sociale en culturele geschiedschrijving, de grenzen van de marxistische ideologie konden worden verlegd. Paradoxaal genoeg waren sociologie en sociale geschiedschrijving in het marxisme weinig gewaardeerde disciplines. Beide impliceerden immers het bestaan van een autonome burgerlijke samenleving, los van een economische basis. Een dergelijke ont koppeling stond haaks op de klassieke marxistische doctrine volgens dewelke het geheel van de samenleving op een dergelijke infrastructuur is gegrondvest. Als aparte discipline was de sociologie, en dus ook de sociale geschiedschrijving, voor het marxisme dan ook overbodig. Deze beschouwde zichzelf daarentegen als een alomvattende theorie over de historische ontwikkeling van mens en maatschappij. Naarmate een nieuwe generatie DDR-historici zich evenwel van haar achterstand ten opzichte van het Westen bewust werd, groeide de belangstelling voor verwaarloosde onderzoeksvelden en werden nieuwe invalshoeken uitgetest.

De sociale en culturele historiografie werd in de DDR vooral gewantrouwd omdat ze zich aan het 'primaat van de politiek' in de

44. Georg G. IGGERS (Ed.), *Ein anderer historischer Blick. Beispiele ostdeutscher Sozialgeschichte*, Frankfurt a.M., 1991. Een licht gewijzigde Engelstalige editie: *Marxist Historiography in Transformation. New Orientations in Recent East German History*, New York - Oxford, 1991.

geschiedschrijving dreigde te onttrekken. Vanuit een marginale positie wist deze subdiscipline daardoor ook een relatief grote vrijheid te verwerven. Haar beoefenaars hebben zich vroeger dan anderen tegen de opdringerigheid van partij en staat te weer gesteld en konden zich gaan toeleggen op een meer oorspronkelijke toepassing van het marxisme, die ruimte open liet voor een 'Geschichte von unten'. Op die manier ontstond sinds de jaren tachtig een tegenhanger van de Westerse postmoderne 'Alltagsgeschichte'. De nieuwe sociale en culturele geschiedschrijving sloot nauw aan bij de tradities van 'Volkskunde' en 'Regionalgeschichte', maar erfde hiervan tegelijkertijd de beperkingen over. Naarmate ze zich immers uit een ideologisch keurslijf bevrijdde, kwam ze ook in meer conventionele banen terecht en kregen klassieke feitenrepertoria de overhand.

Vanaf de late jaren tachtig zochten DDR-historici – een voorhoede van 'harde' geschiedenisideologen als Gerhard Lozek en Wolfgang Küttler inclusief – behoedzaam toenadering tot trends en modes in de westerse geschiedschrijving, waaronder het narrativisme.⁴⁵ Dit aan de taalwetenschap en -filosofie ontleende denken ligt in het verlengde van de historicistische traditie en stootte daarom traditioneel op veel onbegrip vanwege het marxisme. Aan het narrativisme ligt de basisintuïtie ten grondslag dat het beeld van het historisch proces in wezen een aaneenschakeling is van naar elkaar verwijzende 'verhalen' of 'narratio's'.⁴⁶ Narratieve constructies vormen er de 'materiële'

45. Wolfgang KÜTTLER, Art. *Marxistische Geschichtswissenschaft und 'narrative' Geschichte*, - *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Berlin (DDR), (= *ZfG*) 1986, p. 116-119; Gerhard LOZEK, Art. *Narration und Sozialgeschichte*, - *ZfG*, 1986, p. 113-115; Hans SCHLEIER, Art. *Narrative Geschichte und strukturgeschichtliche Analyse im traditionellen Historismus*, - *ZfG*, 1986, p. 99-113; Walter SCHMIDT, Art. *Narrative und Strukturgeschichte im Marxismus. Eine Fallstudie zu Friedrich Engels' "Zur Geschichte des Bundes der Kommunisten"*, - *ZfG*, 1986, p. 120-125.

46. F.R. ANKERSMIT, *Denken over geschiedenis. Een overzicht van moderne geschiedfilosofische opvattingen*, Groningen, 1984, p. 169-196; Chris LORENZ, *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis*, Amsterdam, 1987, p. 96-107. Zie ook de verschillende bijdragen in: Jürgen KOCKA en Thomas NIPPERDEY (Ed.), *Theorie der Geschichte*, Dl. III: *Theorie und Erzählung in der Geschichte*, München, 1979.

basisstructuur van. De reproductie van historische kennis in de geschiedschrijving zou volgens eenzelfde stramien gebeuren, niet als een 'fotografische' afdruk van de historische realiteit als zodanig, maar volgens de wetmatigheid van de opbouw van verhalen. Volgens het narrativisme is historische kennis te beschouwen als de verzameling van referentiële teksten en verhalen. Met het marxisme kan een toenadering tot stand gebracht worden, in zoverre het narrativisme aan de 'narratio's' een 'harde' materialiteitswaarde toekent, waarbuiten geen werkelijkheid mogelijk is. In het Westen ging de opgang van het narrativisme gepaard met de herwaardering van verouderd gewaande historische subdisciplines, zoals de historische biografieën en de reconstructie van het volksleven. Niet toevallig gebeurde dat, zij het in mindere mate, ook in de DDR-historiografie.

Vooraf Georg G. Iggers bracht een trend binnen de DDR-historiografie aan het licht die in het Westen ruimschoots over het hoofd werd gezien, namelijk de overgang van een dogmatisch en steriel historisch materialisme naar een flexibel toegepast marxisme.⁴⁷ In West-Europa en de Verenigde Staten was de scheidingslijn tussen marxistische en niet-marxistische geschiedschrijving op het terrein al langer vervaagd. In de sociale en culturele geschiedschrijving van de menselijke 'Lebenswelt' bood zich een veelheid aan modellen en gezichtspunten aan. Iggers toonde aan dat zeker toch een aantal DDR-historici niet gewacht hebben op de herfst van 1989 om het provincialisme te doorbreken waarin hun vak in hun land verzeild was geraakt en om aansluiting te vinden bij de internationaal gevoerde discussies.⁴⁸

De grenzen tussen de DDR-historiografie en het westerse wetenschapsbedrijf werden in de jaren tachtig steeds vager en moeilijker te

47. Ook: Gustavo CORNI, Art. *La storiografia nella Rdt tra dogmatismo e innovazione*, - *Studi Storici*, Roma, 1984, p. 567-591.

48. Georg G. IGGERS (Ed.), *The Social History of Politics. Critical Perspectives in West German Historical Writing since 1945*, Leamington Spa - Dover - Heidelberg, 1985, p. 1-49.

omschrijven. Tot een volledige overlapping of gelijkschakeling is het evenwel nooit gekomen. Een groeiende dialoog kon niet alle hindernissen wegnemen.⁴⁹ Er viel hoe dan ook een duidelijke toenadering waar te nemen vanwege de DDR-historiografie tot het pluralistische uitgangspunt dat in het Westen gemeengoed was geworden: de hele historische ruimte was in principe open voor onderzoek; typisch 'burgerlijke' of 'socialistische' onderwerpen bestonden niet meer. Het feit dat veel historische subdisciplines en onderzoeksmethodes – hulpwetenschappen in de mediëvistiek, statistiek, demografie, bronnenedities bijvoorbeeld – zogenaamd 'systeem-indifferent' zijn, was ook voor de meeste DDR-historici stilaan geen punt van discussie meer. In dit opzicht bleek een gedepolitiseerde 'Ökumene der Historiker' (Karl-Dietrich Erdmann) een haalbare kaart.⁵⁰ Ondanks deze toenadering bleef de DDR-historiografie principieel gebonden aan een "perspectivistisch" geschiedenisbeeld en bleef ze van het standpunt uitgaan dat een 'andere maatschappijorde' een 'ander zicht op het verleden' met zich meebracht. De wetenschapsetische doelstelling om 'het verleden te ontsluiten' werd zowel door de marxistische als niet-marxistische historiografie onderschreven. De theoretische uitgangspunten en de politiek-ideologische implicaties bleven verschillend. Wat de DDR-historiografie gaandeweg als de 'geschichtsideologische Auseinandersetzung' beschouwde, sloeg dus minder op de geschiedenis als zodanig dan wel op historische beeldvorming, minder op de 'presentatie' van historische feiten dan op de 'verwerking' en interpretatie ervan.

De verruiming van het 'nationale geschiedenisbeeld' leidde naar het einde van de jaren tachtig tot vrij spectaculaire bekentenissen vanwege toonaangevende DDR-historici. Over de staatsgrenzen heen groeide een voorzichtige consensus tussen de erfgenamen van de Duitse

49. Georgi VERBEECK, Art. *Kontinuität und Wandel im DDR-Geschichtsbild*, - *APuZg*, B11, 1990, p. 41-42.

50. Ontleend aan: Karl-Dietrich ERDMANN, *Die Ökumene der Historiker. Die Internationalen Historiker-Kongresse und das Comité Internationale des Sciences Historiques*, Göttingen, 1987.

socialistische arbeidersbeweging. In de marge van politieke demarches door de Westduitse SPD zochten historici van sociaal-democratischen huize, zoals Jürgen Kocka, Hans Mommsen, Bernd Faulenbach en Eberhard Kolb toenadering tot vakgenoten in de DDR. De dialoog vond in 1987 zijn beslag in een merkwaardig document: *DDR-BRD: Protokolle einer historischen Begegnung. Erben deutscher Geschichte*.⁵¹ De geluiden die hier te horen waren lieten aan duidelijkheid niets te wensen:

“Sich der ganzen deutschen Geschichte stellen, heißt endlich, das historische Erbe als Ganzes, mit seinen Guthaben und Schulden annehmen, sich mit ihm kritisch auseinandersetzen und am Fortschrittskriterium messen. (...) DDR und Bundesrepublik besitzen in der deutschen Geschichte bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges eine gemeinsame historische Erbschaft, die sie vor der Welt zu verantworten haben. Es ist zu fragen, ob darin Verpflichtungen stecken, die auch dem Historiker nicht gleichgültig sein können.”⁵²

Walter Schmidt – sinds 1984 directeur van het Oostberlijnse *Zentralinstitut für Geschichte* van de *Akademie der Wissenschaften* en als zodanig een leidinggevende ‘geschiedenisideoloog’ – stelde het, voor wat de omgang met een ‘moeilijk verleden’ betrof, nog duidelijker: “Leider gibt es keine Scheuerfrauen der Geschichte, auch keine historische Müllabfuhr. Der ganze Dreck muß verarbeitet werden.” (*Ibidem.*) Hiermee vertolkte een belangrijk geschiedenisideoloog de geruisloze Copernicaanse revolutie die zich sinds het begin van de jaren zeventig in het DDR-geschiedenisbeeld had doorgezet. Een sterk uitgebreid ‘erfenis’-begrip leek vooral perspectieven te kunnen bieden voor een nieuw zicht op wat traditioneel in de grauweste kleuren werd geschilderd. De zo volledig mogelijke aanspraken op de ‘gesamt-deutsche’ historische erfenis waren een onderdeel geweest in een strategie van de DDR om zich als een autonome Natie-staat te kunnen

51. Susanne MILLER en Malte RISTAU (Ed.), *Erben deutscher Geschichte. DDR-BRD: Protokolle einer historischen Begegnung*, Hamburg, 1988.

52. Walter SCHMIDT, *Vom historischen Erbe der DDR*, - In: Susanne MILLER en Malte RISTAU (Ed.), *O.c.*, p. 38.

presenteren.⁵³ Nationale ambities moesten de interne politieke stabiliteit onderbouwen.⁵⁴ Maar anderzijds hield het de mogelijkheid in van een volledig nieuwe 'omgang' met het nationale verleden. Een sterk verruimde historische basis leek immers perspectieven te openen voor de toetreding van de DDR tot wat in de Bondsrepubliek al langer als een historische lotsverbondenheid of 'Verantwortungsgemeinschaft' van beide Duitse staten werd opgevat. De steeds sterker wordende nadruk op een gemeenschappelijke historische erfenis impliceerde de onafwendbare betrokkenheid op de 'grijze zones' van het nationale verleden. Hiermee was, zo leek het toch, de weg geëffend voor een echte 'Vergangenheitsbewältigung'.

De DDR-historiografie had niet op het Glasnost-tijdperk gewacht om een aantal belangrijke correcties door te voeren. De verschuivingen binnen het geschiedenisbeeld waren het directe gevolg van het streven om de DDR als tweede Duitse staat een bredere historische basis te verschaffen. Van deze procedure konden de meeste episodes en probleemgebieden uit het historisch proces genieten, zij het niet alle in dezelfde mate. Over het algemeen kwam de rol van de niet-communistische groepen in een veel gunstiger daglicht te staan: de sociaal-democraten en de progressieve burgerij in de Weimarrepubliek, het verzet in het Derde Rijk en zelfs sommige vertegenwoordigers van het aristocratisch en militair establishment. Anders was het gesteld

53. Jens HACKER en Horst RÖGNER-FRANCKE (Ed.), *Die DDR und die Tradition*, Heidelberg, 1981; Gottfried ZIEGER, *Die Haltung von SED und DDR zur Einheit Deutschlands 1949-1987*, Köln, 1988; Helga ERNST, *Die deutsche Nation in der Sicht der DDR*, Bern, 1977; S. P. HOFFMANN, *National Tradition and the Development of the German Democratic Republic 1945-1971*, Bucks, 1976; Rudolf KOENEN, *Nation und Nationalbewußtsein aus der Sicht der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands*, Bochum, 1975; Eberhard SCHNEIDER, *Der Nationsbegriff der DDR und seine deutschlandpolitische Bedeutung*, Köln, 1981; Bernd RIEBAU, Art. *Geschichtswissenschaft und Nationale Frage in der Ära Honecker*, - DA, 1989, p. 533-542; Hans MOMMSEN, Art. *History and National Identity: The Case of Germany*, - GSR, 1983, p. 559-582.

54. Marianne HOWARTH, Art. *The German Question and Relations between the Two German States*, - *East Central Europe*, S.I., (= ECE) 1987/88, p. 437-460; Henry KRISCH, Art. *Nation Building and Regime Stability in the GDR*, - ECE, 1976, p. 15-29.

met de kernproblemen van het fascisme-onderzoek in strikte zin: sociale massabasis, ideologie als 'Leitmotif' of instrument, de rol van het fascisme in het moderniseringsproces, de Komintern-doctrine. Van toenadering tot de westerse geschiedschrijving was hier veel minder sprake. De geringe bewegingsvrijheid voor de interpretatie van het fascisme hield rechtstreeks verband met het feit dat het dogma van het antifascisme één van de belangrijkste steunpunten vormde voor de historisch-politieke legitimatie van de DDR-staat. Nieuwlichterij op dat vlak zou te verreikende gevolgen kunnen hebben. Het 'reëel bestaande socialisme' op Duitse bodem zou ook het tot staatsdoctrine verheven antifascisme in zijn val meesleuren.⁵⁵

Heel recent is de studie van de Nederlandse historicus en publicist J.H. Brinks die zich met de laatste trends in de DDR-historiografie bezighield.⁵⁶ In een aan de Rijksuniversiteit van Groningen verdedigd proefschrift maakte Brinks komaf met de algemeen gangbare, maar verkeerde opvatting als zou de geschiedschrijving in dat land zich het Duitse nationale verleden op een volstrekt willekeurige manier hebben toegeëigend. Hij toonde daarentegen aan dat deze operatie wel degelijk aan precieze doelstellingen tegemoet kwam. De wijze waarop de DDR met het nationale verleden omsprong, was een spiegel van haar ideologisch en politiek zelfbeeld.

DDR-historici erfden de dubbelzinnige houding die het marxisme steeds ten aanzien van het 'nationale vraagstuk' heeft gehad. Enerzijds beleden de klassiekers van het socialisme het ideaal van de klassenatie: klassen en geen nationale samenhang zouden de werkelijke drijfveren achter het historisch proces zijn. Anderzijds lieten de peetvaders ook geregeld merken dat ze de Duitse eenheid ondersteunden.

55. Konrad H. JARAUSCH, Art. *The Failure of East German Antifascism. Some Ironies of History as Politics*, - *GSR*, 1991, p. 85-102.

56. Jan Herman BRINKS, *Die DDR zwischen Einheit und Abgrenzung. Höhepunkte aus der deutschen Geschichte als Paradigmen politischen Wandels. Luther, Friedrich II. und Bismarck*, (Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen), Groningen, 1991. (Als handeseditie verschenen bij: Campus Verlag, Frankfurt a.M. - New York, 1992.)

In de 19e-eeuwse nationale eenheidsstaat zagen ze de beste garantie voor de ontplooiing van een sterke arbeidersbeweging. Marx, Engels en hun epigonen introduceerden op die manier een dilemma dat hun opvolgers nooit bevredigend hebben kunnen oplossen.

De spanning tussen 'eenheid' en 'afgrenzing', tussen nationale ambities en 'klasse-staat' vormde de spil waarrond het zelfbegrip van de DDR draaide. Dit bleek zowel uit de wijze waarop de DDR met het verleden omging als uit de manier waarop ze haar politieke positie bepaalde. Onveranderd profileerde ze zich als de belichaming van alle positieve en behartenswaardige tradities die de Duitse geschiedenis rijk was geweest. Wat niet binnen dit kader paste, zoals de groei en versterking van de Duits-Pruisische staat, werd in de grauweste kleuren geschilderd. Tegelijkertijd nam ook de neiging toe om zich zo volledig mogelijk het nationale verleden eigen te maken, ten einde zichzelf ook als de rechtmatige erfgenaam ervan te kunnen presenteren. Het geschiedenisbeeld had met andere woorden een belangrijke politiek-ideologische meerwaarde. Moest de DDR zich louter als 'klasse-natie' aandienen, waarin enkel de belangen van de arbeiders werden gediend, of was het van belang het gemeenschappelijke Duitse erfgoed te onderstrepen om het land als een volwaardige nationale staat te kunnen voorstellen?

Vanaf het begin van de jaren zeventig tekende zich een belangrijke verschuiving af die zich in de jaren tachtig versterkt zou doorzetten. Voordien sterk verguisde historische grootheden kregen in toenemende mate een plaats toebedeeld in de heldengallerij van de socialistische staat, of konden minstens toch op een wat meer positieve beoordeling rekenen. Wat eerder onverminderd tot het verwerpelijke ballast van de Duitse geschiedenis was gerekend geworden, kwam in een gunstiger daglicht te staan. In de DDR voltrok zich met andere woorden een stille wending naar de nationale geschiedenis in haar totaliteit. 'Blinde vlekken' in het geschiedenisbeeld werden geruisloos ingevuld.

J.H. Brinks onderzoekt dit proces aan de hand van de gewijzigde beeldvorming over de drie historische grootheden Luther, Frederik II en Bismarck. De wijze waarop die steeds sterker in het traditiebewust-

zijn van de DDR werden geïntegreerd, wees erop hoezeer het deze staat erom te doen was om zich als een volwaardige nationale volksstaat te profileren. Door zich geleidelijk tegenover de hele Duitse geschiedenis open te stellen, maakte het regime duidelijk dat het evenveel, zoniet meer aanspraken kon laten gelden om als het 'enige en rechtmatige Duitsland' beschouwd te worden.

Dit alles leidde aan de vooravond van de omwenteling van 1989 tot de paradoxale situatie dat de DDR een appel deed op de *hele* Duitse geschiedenis - inclusief de minder fraaie kanten ervan - ten einde een *gedeeld* Duitsland te legitimeren, zo meent althans Brinks. In de uitwerking van zijn gedachtengang gaat Brinks erg ver. Hij bewandelt alleszins paden die een totaal gewijzigd zicht op geschiedschrijving en politiek in 'de tweede Duitse staat' opleveren. In de mate dat de DDR-geschiedeniswetenschap zich duidelijker op de ontsluiting van de volledige historische erfenis richtte, zou die op de hereniging van 1990 geanticipeerd hebben. De terugkeer naar de gemeenschappelijke, ongedeelde Duitse geschiedenis bereidde dus het herstel van de nationale eenheid voor. Of nog anders geformuleerd: vanaf de tweede helft van de jaren tachtig lag de 'Wiedervereinigung' in het verschiep op basis van een gemeenschappelijk verleden. Brinks pretendeert dus uit de ontwikkelingen binnen de DDR-geschiedeniswetenschap het nakende einde van de Duitse deling te hebben kunnen voorzien. In deze logica was de val van de Berlijnse muur onafwendbaar.

De grote vastberadenheid waarmee de historicus-journalist Brinks zijn stellingen verdedigt, is ongetwijfeld niet vreemd aan de felheid waarmee hij in de pers geregeld uiting geeft van zijn ongerustheid over sommige kwalijke neveneffecten van de Duitse hereniging. Met name in Oost- en Centraal-Europa meent hij - en samen met hem vele anderen, overigens niet geheel ten onrechte - meermaals het spook van het Duitse revanchisme te zien opdoemen. Toch is Brinks stellingname op een veel te gewaagde hypothese gegrondvest. Volgens hem maakte de geschiedschrijving sterke cohesiekrachten los die onvermijdelijk op het feitelijke herstel van een 'Gesamtdeutschland' uitliepen. Hij miskent daarbij het feit dat historie echter op de eerste

plaats werd gebruikt om er juist de zelfstandigheidsaanspraken van de DDR-staat mee te onderbouwen. De opening naar de nationale geschiedenis betekende veel minder een toenadering tot de Bondsrepubliek, maar vormde een onderdeel in de strategie om zich een 'eigen' nationaal profiel aan te meten.

De eenheid van Duitsland kwam er niet zozeer *dank zij*, maar *ondanks* de ontwikkelingen in de DDR-historiografie. Dat het academisch establishment volstrekt niet voorbereid was op de gebeurtenissen van 1989/90, bleek ondermeer uit de laattijdige aanpassing en de paniecreacties op de politieke aardverschuivingen. Het gevolg was dat de DDR-historiografie in de periode tussen november 1989 en oktober 1990 in een dramatisch vacuüm terecht kwam waarvan ze zich niet meer kon herstellen. Ten onrechte meent Brinks de DDR-geschiedschrijving dus een al dan niet bewuste pioniersrol in het herenigingsproces te kunnen toedichten. De redenering van de auteur dreigt de werkelijke krachten achter de Duitse hereniging uit het oog te doen verliezen. Of historici met hun bescheiden middelen hierin een rol gespeeld zouden hebben, valt sterk te betwijfelen. Brinks schijnt de impact van 'ideeën' in het algemeen nogal te willen overschatten. Het herstel van de Duitse eenheid is er op de eerste plaats gekomen dank zij een gunstig internationaal klimaat en onder druk van grootschalig maatschappelijk ongenoegen. De auteur kan zijn stelling niet staven door te verwijzen naar de cohesiekrachten die wel in de Bondsrepubliek aanwezig waren. Daar bestond van bij de aanvang de grondwettelijk vastgelegde politieke verplichting om de Duitse eenheid blijvend op de agenda te plaatsen. Het bestaan van de DDR vormde hiervoor het grootste obstakel.

Op de implosie van het 'reëel bestaande socialisme' in de DDR was zelfs de goed geïnformeerde 'Deutschlandforschung' niet voorbereid.⁵⁷ Deze kon hoogstens de gedachte doen zegevieren dat de

57. Rüdiger THOMAS, Art. *Von der DDR-Forschung zur kooperativen Deutschland-Forschung. Bilanz und Perspektive eines umstrittenen Wissenschaftsfeldes*, - *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, Bonn, 1990, p. 126.

ontwikkelingen in het oostelijk deel van Duitsland de bekroning vormden van de westerse 'Deutschlandpolitik' en het daaraan gekoppelde 'Einheitsgebot'. Wat voor de samenleving in haar geheel gold, was niet minder waar voor de geschiedeniswetenschap. Het historisch zelfbeeld werd afgebouwd, en wel in een door niemand mogelijk geacht tempo.⁵⁸ Het virtuele einde van de DDR-historiografie kwam op een moment dat veel westerse historici hun onbehagen tegenover de 'tweede Duitse geschiedeniswetenschap' grotendeels hadden ingeruild voor een wat 'vriendelijker' benadering. De 'querelles allemandes' waren tot het verleden gaan behoren en de eerste aanzetten tot een wetenschappelijke dialoog begonnen vruchten af te werpen. In de jaren tachtig was duidelijk een verstandsrelatie gegroeid met het geïnstitutionaliseerde wetenschapsbedrijf. Dit verklaart mee hoe het mogelijk was dat het juist gerenommeerde Westduitse historici zoals Wolfgang J. Mommsen, Hans-Ulrich Wehler en Jürgen Kocka waren, die zich verzetten tegen een onbezonnen 'bijltesdag' na de 'Wende'.⁵⁹ Op een moment dat jonge nieuwlichters op een radicale afrekening met het academisch establishment aanstuurden, pleitten westerse gevestigde waarden dus voor 'gematigdheid'. De westerse beeldvorming over de DDR-historie heeft in de loop der jaren dus een opmerkelijke wending genomen. Paradoxaal genoeg raakte de DDR-historiografie intern volledig in diskrediet en wordt ze als voormalige 'Herrschaftswissenschaft' afgeschreven, op een moment dat er met het Westen een minimale vertrouwensbasis was ontstaan.

58. Hermann WEBER, Art. 'Weiße Flecken' in der DDR-Geschichtsschreibung, - *APuZg*, B11, 1990, p. 43-51; ID., Art. *Die DDR-Geschichtswissenschaft im Umbruch? Aufgaben der Historiker bei der Bewältigung der stalinistischen Vergangenheit*, - *DA*, 1990, p. 1058-1069; Georgi VERBEECK, Art. *Kontinuität und Wandel im DDR-Geschichtsbild*, - *APuZg*, B11, 1990, p. 30-42.

59. Wolfgang J. MOMMSEN, Art. *Hilfe statt Beckmesserei. Die deutschen Historiker zur Lage der Geschichtswissenschaft in der DDR*, - *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Frankfurt a.M., (= *FAZ*) 13 juli 1990; Gustav SEIBT, Art. *Bevor die Festung fiel. Eine Bilanz der DDR-Geschichtswissenschaft*, - *FAZ*, 21 september 1990.

Het einde van de DDR betekende het virtuele einde van haar geschiedeniswetenschap, tenminste in haar overgeleverde vorm. Het lag in de lijn van de verwachtingen dat de democratisering golf in de DDR verderreikende consequenties zou hebben dan in de andere landen uit de regio. De omwentelingen in Oost-Europa gingen overal gepaard met de reactivering van nationale ambities en ressentimenten. De hervormingen die moesten leiden tot de afbouw van het 'reëel bestaande socialisme' en tot de invoering van een parlementaire democratie naar westers model konden gemakkelijk als een onderdeel van nationale belangen worden gelegitimeerd. In de DDR evenwel brachten drastische hervormingen niet alleen het politieke regime, maar ook het bestaansrecht van de staat zelf in het gedrang. Vermits het bestaansrecht van de DDR van ideologische aard was en het haar aan een etnisch-culturele fundering ontbrak, betekende het einde van de politieke ideologie meteen dat het voortbestaan van de staat op de helling werd gezet. De bewegingsruimte waarbinnen de DDR hervormingen kon doorvoeren, was dus noodgedwongen uiterst beperkt. Dit rigide politiek-ideologisch kader legde dan ook strenge beperkingen op aan een alternatieve of oppositionele politieke cultuur.

Dat de implosie van het 'reëel bestaande socialisme' het einde van de DDR zou betekenen, leek als het ware door de voorgeschiedenis van die staat voorbestemd te zijn. Sinds de machtsovername van Erich Honecker was de DDR zich steeds verder als een autonome 'Natie-staat' gaan affirmeren zonder de lastige referenties naar een gemeenschappelijk Duits verleden. Een nieuwsoortige 'nationale identiteit' werd in het leven geroepen, waarvan de ideologie - met name een orthodoxe interpretatie van het marxisme-leninisme - het hoofdbestanddeel was gaan uitmaken. Volgens de DDR-ideologen waren niet alleen historische lotsbestemming of etnisch-culturele groepsvorming, maar evenzeer de politieke context bepalend voor de inhoud van nationale identiteit. Dit leidde tot een versmelting van ideologie en Natie. Op deze versmelting was heel het politieke, sociale, economische en culturele systeem van de DDR gegrondvest. De crisis van de ideologie bracht met andere woorden de 'nationale' zelfstandigheidsaanspraken van de DDR in het gedrang.

De DDR-geschiedeniswetenschap was geenszins voorbereid op de herfst van 1989. Dit bleek op de eerste plaats uit de structurele lethargie en de laattijdige aanpassing van het wetenschappelijk establishment aan de politieke ontwikkelingen.⁶⁰ De wetenschappelijke infrastructuur - onderzoekseenheden aan universiteiten en overheidsinstellingen, bibliotheken, archieven, musea en tijdschriften - bleef in de periode tussen de 'Novemberrevolutie' en de hereniging (3 oktober 1990) in het luchtledige hangen. In de marge van het officiële wetenschapsbeleid kwam het tot onafhankelijke initiatieven die een stem van kritiek en zelfkritiek lieten horen.⁶¹ Het lag in de lijn van de verwachting dat vooral een jongere garde hier het voortouw zou nemen. Aan het licht kwam een onvermoede maar sterke latente spanning tussen de generaties. Net zoals in andere geledingen van de samenleving bleken ook in de geschiedeniswetenschap de lakens te

60. Na de 'Wende' bleef de *Akademie der Wissenschaften* onaangetast. Instellingen die rechtstreeks van de SED afhingen, bleven met een beperkter personeelsbestand of onder een andere naam verder bestaan. Het vroegere *Institut für Marxismus-Leninismus* werd tot *Institut für Geschichte der Arbeiterbewegung* omgedoopt. Pas na verschillende maanden werden er enige institutionele en personeelspolitieke veranderingen merkbaar in de *Rat für Geschichtswissenschaft* en in de *Historikergesellschaft der DDR*. Het redactioneel beleid van de leidinggevende vaktijdschriften bleek lange tijd nauwelijks beroerd door de gebeurtenissen van eind 1989. Bij de redactie en de bijdragen in het *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* viel slechts een bescheiden bereidheid tot zelfkritiek vast te stellen. Hetzelfde geldt voor de *Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung* en *Militärgeschichte*. Uiterlijk onderging vooral *Geschichtsunterricht und Staatsbürgerkunde* een metamorfose. De onaanvaardbaar geworden titel veranderde in *Geschichtsunterricht und Gesellschaftskunde*. Pas tegen het einde van 1990 werd over het lot van de meeste leidinggevende instellingen beslist. De *Akademie der Wissenschaften* en het Oostberlijnse *Museum für Deutsche Geschichte* werden ontmanteld.

61. Op 10 januari 1990 werd een *Aufruf zur Bildung einer Arbeitsgruppe unabhängiger Historiker in der DDR* gelanceerd. Op 21 april 1990 mondde dit uit in een *Unabhängiger Historikerverband in der DDR*. De woordvoerders van deze 'beweging' - o.m. Armin Mitter en Stefan Wolle - stelden zich uitdrukkelijk tot doel om de mentale omwenteling ook in de geschiedeniswetenschap zo snel en diepgaand mogelijk door te voeren. Met name op de 38. *Historikertag* te Bochum (september 1990) kwam het tot heftige discussies tussen de radicale nieuwlichters (Mitter) en de gematigde 'concilianten' (Manfred Kossok, Jan Peters). Zie ook: Wolfgang J. MOMMSEN, Art. *Hilfe statt Beckmesserei. Die deutschen Historiker zur Lage der Geschichtswissenschaft in der DDR*, - *FAZ*, 13 juli 1990.

worden uitgedeeld door een gevestigde nomenclatuur. Deze praktijken konden nog een tijdlang gedijen na de politieke omwenteling. Bij anderen werd een plotse - voor sommigen te plotse en daarom verdachte - ommezwaai vastgesteld. Het verleden werd afgezworen op een wijze die de verdenking van politiek opportunisme deed opkomen. De ontreddeering waarin de DDR-geschiedeniswetenschap zich bevond, vertoonde alle kenmerken van een grootschalige verdringing en een uitgebleven verwerking van het eigen verleden. In de afrekening met het stalinistische verleden, zag de jarenlang onbetwiste DDR-expert in de Bondsrepubliek, de Mannheimse historicus en politoloog Hermann Weber, de bevestiging van zijn thesis over de door het SED-regime gecorrumpeerde versie van het socialisme.⁶²

Met de val van het SED-regime deelden ook heel wat westerse waarnemers en onderzoekers van de DDR-historiografie in de klappen. Hen werd verweten deze geschiedschrijving ten onrechte te ernstig te hebben genomen en het ideologische gehalte ervan te hebben veronachtzaamd. Samen met de pleitbezorgers van de zogenaamde 'systeem-immanente methode' (vooral de politoloog Peter Christian Ludz en zijn volgelingen) kregen zij het verwijt te verduren het 'leugenachtige karakter' van het 'reëel bestaande socialisme' niet voldoende te hebben ontmaskerd. Deze methode zou zich te veel hebben ingelaten met de wijze waarop het systeem zichzelf definieerde en te weinig met het verhullende functie van zijn ideologie. Het is een kritiek die ook aan het adres van de voorgaande sociaal-liberale regeringen en hun beleid ten aanzien van het SED-regime wordt gericht. Hun toenaderingsbeleid zou niet de verhoopde veranderingen binnen het DDR-systeem hebben bewerkstelligd, zoals de formule 'Wandel durch Annäherung' wilde doen geloven, maar juist hebben bijgedragen tot de stabiliteit ervan. Politici en wetenschappers, waaronder historici, zouden met andere woorden de DDR respectabiliteit hebben verleend, die ze niet verdiende.

62. Cfr. voetnoot 58.

Het is maar de vraag of deze kritiek met name voor de historici te recht is. De ontwikkelingen binnen de DDR-geschiedschrijving in de jaren tachtig hebben hun betekenis die verder reikt dan de grenzen van de historiografie als academische discipline. Westerse waarnemers wezen op trends binnen de humane wetenschappen in de DDR die op het politieke einde van de staat anticipeerden. Zij legden het bestaan bloot van een soort autonome 'wetenschappelijke *civil society*', die weerstand bood aan de officiële staatsdoctrine. Nieuwe trends in de geschiedschrijving, veelal in navolging van literatuur en filosofie, hadden zich een bescheiden autonomie bevochten, waar geen plaats was voor de opdringerigheid van partij en staat. Te laat had het officiële wetenschapsbeleid voeling gekregen met deze filosofisch-culturele 'vrije ruimte' om het totale diskrediet van het marxisme-leninisme te kunnen afwenden. De studie van de geschiedschrijving in teloor gegane DDR is daarom meer dan een necrologie. Ze biedt stof voor de vraag in hoeverre de oude DDR een cultureel en maatschappelijk potentieel met zich meedroeg dat van blijvende betekenis zou kunnen zijn in het herenigde Duitsland.

“Aus der Geschichte lernen, heißt siegen lernen”

PAR
GEORGI VERBEECK

Résumé

Cet article offre un aperçu bibliographique critique de la littérature occidentale concernant l'historiographie dans l'ancienne Allemagne de l'Est. Il livre en même temps une contribution à une “critique de l'historiographie inter-allemande”. Une réflexion sur l'interaction entre l'historiographie et la politique à l'intérieur du champ de tension des deux anciens états allemands est en effet à l'ordre du jour.

Dans l'historiographie est-allemande, il y avait globalement trois grands courants: les points de départ théoriques de l'historiographie marxiste, des thèmes historiques concrets et la construction d'une propre “image historique nationale”. Un processus de déidéologisation et de dépersonnalisation déterminait de plus en plus le visage de l'historiographie est-allemande durant la dernière décennie. Un fossé se creusa entre les points de départ théoriques et leurs concrétisations empiriques.

A l'Ouest, il fut réagi positivement aux nouvelles tendances dans l'historiographie est-allemande. Des deux côtés, les possibilités d'un forum de discussion commun furent employées de façon croissante. A l'intérieur des sciences historiques est-allemandes une tension se fit de plus en plus sentir entre le cadre politico-idéologique rigide et les tendances novatrices en éclosion qui cherchaient un point d'attache avec le courant principal de l'historiographie internationale.

La fin de l'Allemagne de l'Est emmène avec elle la question de savoir de quelle façon le contenu et l'infrastructure de l'historiographie est-allemande peuvent encore remplir une fonction dans les sciences historiques allemandes “unifiées”. Ceci cadre dans le débat socio-

politique plus large concernant l'“héritage” et la “liquidation” du passé est-allemand.

"Aus der Geschichte lernen, heißt siegen lernen"
Retrospective view on DDR-historiography.
Survey of the literature.

BY
GEORGI VERBEECK

Summary

This article offers a critical bibliographical survey of western literature concerning the history writing in the former DDR. At the same time it is a contribution to "an inter-German historiography critic". More specifically it deals with a reflection upon the interaction between history writing and politics within the conflict zone of both former German states.

DDR-historiography roughly knew three main genres: the theoretical starting-points of marxist history writing, practical historical topics and the construction of a proper "national history view". During the last decade gradually the countenance of DDR historiography was marked by a process of de-ideologizing and formalization. A gap appeared between theoretical starting-points and their empirical elaborations.

The West responded positively to the most recent tendencies within DDR historiography. Both sides increasingly took up the opportunities for discussing together. Within DDR history science a tension was revealed between the rigid political-ideological frame and expanding renewal tendencies, looking to join the mainstream of international history writing.

The end of the DDR raises the question whether the contents and the infrastructure of DDR-historiography can fulfil a function within the "unified" German historical science. This refers to the broader

political-public debate concerning the “heritage” and the “getting even” with the past of the DDR.